

Горобець І. В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ПОВТОРОМ ОБ'ЄКТНИХ ТА ОБСТАВИННИХ СИНТАКСЕМОПОШИРЮВАЧІВ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

В українському мовознавстві недостатньо вивченим залишається питання використання повторюваних синтаксем-поширювачів у текстах публіцистичного стилю. Статтю присвячено дослідженню специфіки функціонування синтаксичних конструкцій із повтором об'єктних та обставинних синтаксем-поширювачів у мові сучасної української преси. Виокремлено й проаналізовано види повторюваних об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, охарактеризовано їхню морфологічну структуру, засоби їхнього вираження і функційне навантаження. Серед функційних особливостей визначено вживання синтаксичного повтору для підсилення значення, уточнення, протиставлення, збудження у свідомості реципієнта певних почуттів, логічного виділення змістово важливих компонентів висловлення, нагромадження думок. Окреслено особливості повторення адресатних, інструментальних і локативних синтаксем, які слугують засобами увиразнення важливих характеристик. Визначено специфіку функціонування синтаксичних конструкцій із повтором об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, які мають специфічне семантико-стилістичне забарвлення. Встановлено, що структура простого речення може поширюватися за допомогою об'єктних, обставинних, інструментальних, адресатних, локативних синтаксем, які залежать від предиката. Зазначено, що з-поміж п'яти видів об'єктних синтаксем у мові сучасних українських газет повторюються лише чотири: об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якісної ознаки. З'ясовано, що найактивніше журналісти повторюють у реченнях синтаксеми, які виражають обставинні значення часу, мети, причини, умови, допущення, способу дії, міри і ступеня. Усі види повторюваних обставинних синтаксем, представлені в мові української загальнодержавної та регіональної газетної періодики 2016–2019 років, дають різнобічну характеристику виконуваній дії, описаної в реченні.

Ключові слова: лексико-синтаксичний повтор, об'єктна синтаксема, обставинна синтаксема, мова сучасної української преси.

Постановка проблеми. У мові сучасної української преси активніше використовують синтаксичні конструкції з повтором об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, які мають специфічне семантико-стилістичне забарвлення. Їхнє функційне навантаження здебільшого пов'язане з концентрацією уваги читачів на важливих компонентах повідомлення. Як лінгвістичний феномен синтаксеми-поширювачі потребують детального вивчення для влучного використання в ролі стилістичних засобів мови української газетної періодики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві специфіку функціонування синтаксем-поширювачів вивчають І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, О. Межов, М. Мірченко, М. Плющ, Л. Пришляк, К. Шульжук та ін. Як слушно зауважують науковці, предикат має валентність, значення якої дає

змогу поєднуватися з різними типами, кількістю синтаксем-поширювачів [1; 2; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. За валентністю предиката виокремлюють різні види синтаксем-поширювачів: об'єктні, адресатні, локативні, інструментальні, адвербіальні, атрибутивні.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні типів повторюваних об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, засобів їхнього вираження, окресленні специфіки функціонування.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати види об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, визначити морфологічні засоби вираження, описати їхню структуру, охарактеризувати функції.

Виклад основного матеріалу. У різножанрових газетних текстах ХХІ ст. помітно активізувалися повтори об'єктних, обставинних і атрибутив-

них поширювачів як у монопредикативних, так і в поліпредикативних реченнях.

Услід за І. Вихованцем, К. Шульжуком об'єктну синтаксему кваліфікуємо як таку, що позначає предмет, на який спрямовані дія, процес чи стан [1; 10]. Відповідно до природи предиката виділяють п'ять семантичних варіантів об'єктної синтаксеми: об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якісної ознаки, об'єкт локативного предиката дії [10, с. 200].

Серед аналізованих конструкцій із повтором у мові українських газет 2016–2019 рр. значну частину становлять повтори *об'єкта дії*. У цій позиції можуть бути назви істот і неістот здебільшого у знахідному відмінку без прийменника. Досить поширеними на сторінках сучасної української газетної періодики є повторювані об'єктні синтаксеми, які мають додаткове підсилювальне значення і виконують уточнювальну функцію. Напр.: *Зустріч героїв на березі моря (на березі часу) запам'ятовується виболеними суперечками, відвертими, інколи непримиреними дискусіями, наполегливим шуканням істини. Саме істини, а не правди, бо в кожного – вона своя* («Літературна Україна», 26 січня 2017 р., с. 15); *Тележурналістика – це мистецтво, яке поєднує слово й візуальність, слово й візуальну картину життя* («Літературна Україна», 16 лютого 2017 р., с. 6); *Було б смішно думати, що Путін прибув до Криму лише для того, щоб дивитися кіно. Але якщо все ж «кіно», то зовсім іншого стилю і формату* («Україна молода», 19–20 серпня 2016 р., с. 13); *Він любив ці гори, людей цих гір* («Україна молода», 10 серпня 2016 р., с. 12). Подекуди для уточнення, подання додаткової інформації автори використовують указівний займенник *цю* чи фразеологізовану сполуку *я маю на увазі*: *Україна проголосила незалежність, але хто цю незалежність визнає?* («Україна молода», 23 серпня 2016 р., с. 8); *Ми також активно супроводжуємо зміни, які передбачає концепція Нової української школи. Я маю на увазі зміни до державного стандарту шкільної освіти <...>* (В. Кремень – І. Г.) («Освіта України», 13 листопада 2017 р., с. 11). Іноді завдяки використанню повторюваних елементів журналісти досягають завуальованого ефекту протиставлення, прихованого повторювальним єднальним сполучником *і*: *До цього (не звинувачувати одне одного, а шукати компроміс – І. Г.) я закликаю і громадян Росії, і громадян України* («Голос України», 31 серпня 2016 р., с. 7). Рідше трапляються повтори об'єкта дії, вираженого формою родового відмінка із прийменником.

Напр.: *На думку діаспори, зараз в Україні працює великий відсоток іноземців, який не завжди оправдовує очікування суспільства: «Замість іноземних десантів треба робити десанти закордонного українства», – зауважив пан Ратушний* («Україна молода», 23 серпня 2016 р., с. 5).

Подекуди спостерігаємо використання в українських газетних текстах повторюваного *об'єкта якісної ознаки*, способом морфологічного вираження якого слугують іменниково-прийменникові сполуки, іноді й з атрибутивним синтаксичним поширенням: *Він був сміливішим від мене, сильнішим від мене, кращим від мене. Він був нашим героєм* («Дзеркало тижня», 17–23 серпня 2016 р., с. 2); *Зелена аптека дешевша за хімічні препарати, надійніша за хімічні препарати, безпечніша за хімічні препарати* («Порадниця», 18 липня 2019 р., с. 5).

Від предиката-назви процесу залежить *об'єкт процесу*, який нерідко має уточнювальне значення. Пор.: *Він довго милувався її очима, очима, сповненими тепла й довіри* («Дзеркало тижня», 17–23 вересня 2016 р., с. 10).

Повторюватися може й *об'єкт стану*, який зазвичай позначає назви істот чи неістот, які викликають певний стан, почуття, емоції мовця і мають суб'єктивний характер. Повторюваний об'єкт стану спрямований на виникнення співпереживання, співчуття у свідомості реципієнта: *Мені шкода того дня, коли я побачила його вперше, дня, коли затьмарився світ і земля почала втікати з-під ніг* («Дзеркало тижня», 17–23 вересня 2016 р., с. 6).

Мовознавці виокремлюють також об'єкт локативного предиката дії, проте лексико-синтаксичного повтору такого об'єкта в мові аналізованих сучасних українських газет не виявлено.

Поширені в текстах сучасних українських періодичних видань синтаксичні структури з адресатною, інструментальною та вокативною синтаксемами, які повторюються.

Адресатна синтаксема називає особу, на яку впливає конкретна дія. Порівняно з об'єктною адресатна синтаксема не має розгалуженої системи засобів морфологічного вираження. Вона зазвичай виражена іменником чи займенником у формі давального відмінка. Напр.: *Це не лист до вас, а крик душі колишніх політ'язнів! Нам перебивають дихання, нас позбавляють спілкування, а часто і самого існування! Нам, які боролися за Україну, нам, які були за тратами десятки років, нам, яких катували, мордували, розпинали, принижували, убивали за те лишень, що ми мріяли*

і боролися за повстання вимріяної, незалежної України! / І роблять це неподобство ваші чиновники, ваші підлеглі, ваші довірники («Літературна Україна», 18 травня 2017 р., с. 3). Повторення адресатної синтаксеми *нам*, імовірно, використовують для увиразнення важливості адресата дії. Вона логічно наголошується (виділена логічними паузами, а на письмі – комами). Наявність знаків оклику наприкінці синтаксичних конструкцій посилює звучання адресатної синтаксеми. Такий прийом журналісти використовують здебільшого для складання промов, гасел, закликів тощо, спрямованих на піднесення загальної ідеї та насадження певних власних думок і настроїв широкому загалу, що часто негативно впливає на здатність адекватної оцінки.

Інструментальна синтаксема, як зауважує К. Шульжук, «указує на знаряддя чи засіб, за допомогою якого виконують дію» [10, с. 201]. У досліджуваних текстах за засобом морфологічного вираження переважають повторювані інструментальні синтаксеми з іменником у формі орудного відмінка. Напр.: *І тут Цапленко, як на мене, способом життя, способом дії – набагато ближчий до Кобзаря, ніж творці суто мистецьких «щобетань»* («Літературна Україна», 16 лютого 2017 р., с. 6).

Локативна синтаксема називає місце, напрямок і шлях руху. Морфологічне її вираження – іменник у формі місцевого відмінка з обов'язковим використанням просторового прийменника. Напр.: *Бути художником – а значить, бути людиною – він міг тільки у просторі життя, просторі свого буття, просторі Карпат* («Україна молода», 10 серпня 2016 р., с. 12); *Ти можеш їхати і на першому, і на другому поверсі автобуса. Звичайно, всі люблять їздити на другому поверсі* («Освіта України», 13 листопада 2017 р., с. 9).

Найактивніше журналісти повторюють у реченнях синтаксеми, які виражають обставинні значення часу, мети, причини, умови, допусту, способу дії, міри і ступеня, оскільки вони «найкраще виконують номінативно-фактологічну стилістичну функцію» [4, с. 97].

Обставинні синтаксеми часу вказують на час виконання певних дій і виражаються переважно прислівником. Напр.: *О, нині вона розширилася! Нині це потужне підприємство – адже країна потребує та й потребує піломатеріалу!* («Літературна Україна», 2 лютого 2017 р., с. 12); *Сьогодні вони готові до нових змін. Сьогодні вони не бояться відстоювати власну позицію* («Голос України», 10 серпня 2016 р., с. 4), де повторювані обставинні поширювачі *нині, сьогодні* вказують

на приховане протиставлення до поняття *минуле, або учора*, вибудоване на контрасті.

Обставинні поширювачі мети досить часто трапляються в мові сучасної української преси як модифіковані підрядні частини мети складно-підрядного речення. Здебільшого вони виражені прийменниково-іменниковою конструкцією у формі знахідного відмінка. Напр.: *На прохання воїнів глава держави підписав їхні картини на згадку про зустріч із хлопцями та подарував різдвяні подарунки. Військові також подарували Петру Порошенку одну зі своїх картин на згадку про зустріч із ними* («Голос України», 12 січня 2019 р., с. 3); *Ми працюємо на упередження – зокрема на упередження фобій та дискримінацій* («Літературна Україна», 2 березня 2017 р., с. 5). В аналізованих реченнях обставинні поширювачі мети *на згадку про зустріч, на упередження* повторюються для посилення уваги читача, що увиразнено вживанням слів із додатковим акцентним навантаженням *також, зокрема*.

Обставинні поширювачі причини відображають причиново-наслідкові зв'язки у структурі складних підрядних речень. Семантичні варіанти причинової синтаксеми стосуються різних відтінків, що накладаються на загальне причинове значення, напр.: *Через байдужість окремих громадян до загального екологічного стану, через егоїстичні настрої деяких представників суспільства, через поширену його інфекційну хворобу маємо сьогодні забруднене повітря, забруднені водойми, забруднену землю і забруднену совість* («Правди сила», 24 січня 2018 р., с. 3). Основним морфологічним засобом вираження причинового значення є прийменник *через* з іменником у знахідному відмінку. Ураховуючи семантичні відтінки значень повторюваних синтаксем, можемо умовно поділити причинові синтаксеми на власне причинові та наслідкові. Пор.: *Усі ці жахливі події в житті Майдану відбулися внаслідок тривалого мовчання народу, внаслідок його терплячості і смиренності, подібно до виверження вулкана* («Правди сила», 22 листопада 2016 р., с. 2), де повторювана синтаксема *внаслідок*, виражена прислівником, указує на причину і водночас на наслідки, які з неї випливають.

Обставинні поширювачі умови виражають умову виконання певної дії і морфологічно виражаються прийменниково-відмінковими формами [10, с. 204]. Проте в мові досліджуваних газет натрапляємо на інший спосіб вираження – прислівниковий. Пор.: *Аграрний фонд України не підписує документи на зберігання зерна на терито-*

рії області (Луганської – І. Г.): *а раптом війна, а раптом не зуміємо вивезти збіжжя?* («Голос України», 10 серпня 2016 р., с. 6). Повторювана обставинна синтаксема *раптом* указує на гіпотетичну умову (її можна замінити умовним сполучником *якщо*).

Повтор допустових обставинних поширювачів – рідкісне явище в мові сучасних українських газет. Допустові синтаксеми походять від підрядних допустових частин складнопідрядних речень і «визначають умови, всупереч яким відбувається дія або триває стан» [3, с. 149]. Напр.: *Усупереч розправам беркутівців над борцями за гідне майбутнє, всупереч тисячам сумнівів і бажанню повернути назад, ми вистояли, ми не зламалися* («Україна молода», 17 серпня 2016 р., с. 9), де повторюваний прийменник *усупереч*, який уходить до складу обставини допусту, має семантичний відтінок протиставлення умови і наслідку.

Повтор синтаксем зі значенням способу дії – досить поширене явище в мові сучасної української преси. Здебільшого повторюються тотожні прислівники, рідше – фразеологізовані іменники у формі орудного відмінка. Напр.: *Саме тому Москва так безкарно дозволяє собі не тільки провокувати натівських військових, а й так само безкарно нараджує угруповання на наших кордонах і насичує озброєння ОРДЛО* («Дзеркало тижня», 6–12 серпня 2016 р., с. 5); *І ми не лише не погоджуємось із політикою влади і не лише пропонуємо альтернативу, ми діємо* («Україна молода», 26–27 серпня 2016 р., с. 4); *Політики не раптом стануть підзвітні суспільству. Чиновники не раптом стануть чесні. Суди не раптом стануть незалежні й неупереджені. Поліція не раптом перестане бути місцем сваволі й насильства. Люди не раптом навчаться захищати свої права і права тих, хто не може захистити себе сам* («Голос України», 14 лютого 2018 р., с. 9); *І Верховна Рада має прийняти його (Акт проголошення Незалежності України – І. Г.) одним ударом, одним махом* («Голос України», 23 серпня 2016 р., с. 4). Повторюваний прислівник *раптом*

із заперечною часткою *не* вжито у значенні *не миттєво, не відразу*, що вказує на довготривалий спосіб дії. В аналізованих реченнях тотожні повторювані обставинні поширювачі способу дії мають додаткове функційне навантаження нагородження думок.

Повторювані обставинні поширювачі зі значенням міри і ступеня в газетних текстах виражені переважно прислівниками міри і ступеня: *А ще батьки часто дивуються, коли виявляють, що діти розуміють щось значно краще, і значно більше, ніж ми могли б очікувати* («Україна молода», 17 серпня 2016 р., с. 12); *Довелося багато зазнати, багато пережити – неприкаяність і самотність супроводжували постійно* («Україна молода», 10 серпня 2016 р., с. 12). У реченні *Почасті через марновірство, почасті – через віру в розумне* («Дзеркало тижня», 6–12 серпня 2016 р., с. 5), крім повторюваної синтаксеми зі значенням міри і ступеня *почасті*, є також повторюваний прийменник *через*, що входить до складу причини. Таке поєднання вказує на частковість двох причин.

Висновки і пропозиції. Структура простого речення може поширюватися за допомогою об'єктних, обставинних, інструментальних, адресатних, локативних синтаксем, які залежать від предиката. 3-поміж п'яти видів об'єктних синтаксем у мові сучасних українських газет повторюються лише чотири: об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якісної ознаки. Не виявлено повторюваного об'єкта локативного предиката дії, оскільки його повторення в тексті було б виявом мовленнєвої надлишковості і не мало б стилістичного ефекту. Серед обставинних синтаксичних поширювачів виділяємо повторювані синтаксеми часу, умови, мети, причини, допусту, способу дії, міри і ступеня. Усі види повторюваних обставинних синтаксем, представлені в мові української газетної періодики 2016–2019 рр., дають різнобічну характеристику виконуваної дії, описаної в реченні.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі повтору атрибутивних синтаксем.

Список літератури:

1. Вихованець І. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Городенська К. Деривація синтаксичних одиниць. Київ : Наукова думка, 1991. 189 с.
3. Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
4. Завальнюк І. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI ст.: функціональний і прагматичний аспекти : монографія. Вінниця : Нова книга, 2009. 400 с.
5. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
6. Межов О. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 1998. 208 с.

7. Мірченко М. Структура синтаксичних категорій. Вид. 2-ге, переробл. Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського держ. університету ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
8. Плющ М. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : монографія. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2018. 203 с.
9. Пришляк Л. Повтор як засіб експресивного синтаксису поетичного мовлення 60-х рр. ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2002. 212 с.
10. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 408 с.

Horobets I. V. SPECIFIC FEATURES OF SYNTAX CONSTRUCTIONS WITH REPETITION OF OBJECT AND CIRCUMSTANTIAL SYNTAX EXTENSIONS IN THE LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN PRESS

The types of repetitive object and circumstantial syntax-extensions are analyzed in the article; their morphological structure and functional load are characterized. The peculiarities of repetition of target, instrumental and locative syntaxes, which serve as a means of expressing important characteristics, are outlined.

In the language of the modern Ukrainian press, syntactic constructions with the repetition of object and circumstantial syntax-extensions, which have a specific semantic-stylistic color, are more actively used. Their workload is largely related to the reader's focus on important components of the message. As a linguistic phenomenon, syntax-propagators require detailed study in order to use the language of the Ukrainian newspaper periodically as a stylistic means.

The purpose of the article is to determine the types of repetitive object and circumstantial syntax-extensions, their means of expression, and the specific specifics of functioning.

The realization of this purpose involves the following tasks: to analyze the types of object and circumstantial syntax-extenders, to determine the morphological means of expression, to describe their structure, to characterize functions.

The structure of a simple sentence can be extended by object, circumstantial, instrumental, addressee, locative syntax that depends on the predicate. Of the five types of object syntax in the language of modern Ukrainian newspapers, only four are repeated: object of action, object of process, object of status, object of qualitative character. No duplicate object of the locative predicate was detected, since its repetition in the text would be a manifestation of speech redundancy and would not have stylistic effect. Among the circumstantial syntax extensions we distinguish the repetitive syntaxes of time, conditions, goals, causes, admissions, mode of action, measure and extent. All types of recurrent circumstantial syntaxes, presented in the language of the Ukrainian newspaper period 2016–2019, give a versatile characterization of the action performed, described in the sentence.

Key words: *vocabulary, syntax, object syntax, language of modern Ukrainian press.*